

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปาย ปางมะผ้าและขุนยวมในประวัติศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2417-2530

Pai Pangmapha and Khunyuam history in national history from 1874 to 1987

นุชนางค์ ชุมดี (Nootnapang Chumdee)*

บทคัดย่อ

เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปาย ปางมะผ้าและขุนยวมในประวัติศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2417-2530 เป็นงานด้านประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนอย่างยั่งยืน โดยมีข้อค้นพบของงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นถึงพื้นที่ปาย ปางมะผ้า และขุนยวมว่าท้องถิ่นหนึ่งนั้นประกอบด้วยความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งการศึกษาท้องถิ่นปาย ปางมะผ้า และขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นการเปิดพื้นที่ของท้องถิ่นให้เห็นบริบททางสังคมวัฒนธรรมด้านต่างๆ ไปจนถึงการดำเนินชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคแต่ละสมัยจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของปาย ปางมะผ้า และขุนยวม ที่เริ่มต้นจากการสืบค้นหารายละเอียดจนสามารถสร้างควมมีตัวตนทางประวัติศาสตร์ออกมาเป็นประวัติศาสตร์อีกชุดที่เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นอยู่ในการรับรู้ของประวัติศาสตร์ชาติ หากเราปฏิเสธการรับรู้การมีอยู่ของท้องถิ่น เราก็ไม่มีทางที่จะเข้าใจ “ท้องถิ่น” ที่ประกอบกันเป็น “ชาติ” ได้ ด้วยเราไม่สามารถเห็นประวัติศาสตร์ชาติหรือท้องถิ่นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง เพราะ “ท้องถิ่น” นั้นมีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ชาติ

Abstract

Pai Pangmapha and Khunyuam history in nation history from 1874 to 1987 is a historical work which is a part of the Exploration and Sustainable Heritage Management Project in Pai-Pangmapha-Khunyuam Districts, Maehongson Province, Thailand. The result of the study reveals that Pai, Pangmapha and Khunyuam districts consist of various ethnics who can adjust their way of life to dynamic changes in the society throughout periods, which leads to further field work which expose importance of social and cultural context in various aspects and way of the kinfolk's life from past to present. Local historical study in Pai, Pangmapha and Khunyuam districts began with the exploring of the origin of local areas then the researched knowledge extended to other areas to vitalize being of the local in history as an important

* นักวิจัยด้านประวัติศาสตร์ โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3 ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภาคเหนือ และอาจารย์ประจำหมวดวิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร Email: nootnapang003@hotmail.com

part of the nation. If we refuse to study local history, we will never understand our national history well.

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวมของโครงการวิจัยฯ มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ครอบคลุมเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิหลัง การอพยพโยกย้าย การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญๆ เพื่อเป้าหมายที่สำคัญ คือ การสำนึกถึงการมีอยู่ของ “ท้องถิ่น” ในประวัติศาสตร์แม่ฮ่องสอน เพราะท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นนั้นย่อมมีพัฒนาการที่เป็นของท้องถิ่นเอง

ก่อนที่เมืองแม่ฮ่องสอนจะดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน เมืองแม่ฮ่องสอนนั้นมีความเปลี่ยนแปลง คลื่นคลาย และปรับตัวมาโดยตลอด หากแต่ที่ผ่านมาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปาย ปางมะผ้า และขุนยวมกลับเป็นเพียงเส้นวหนึ่งที่สำคัญของประวัติศาสตร์เมืองแม่ฮ่องสอน¹ แต่ในความเป็นจริงท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นย่อมมีทั้งมีพัฒนาการสังคม การเมืองเศรษฐกิจที่มีความสืบเนื่องและความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน งานชิ้นนี้จึงเป็นการพยายามย้าให้เห็นถึงตัวตนของท้องถิ่นที่มีอยู่ของปาย ปางมะผ้า และขุนยวมในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งในท้ายที่สุดข้อค้นพบจากการทำงานครั้งนี้อาจเป็นการเสนอข้อมูลท้องถิ่นที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เมืองแม่ฮ่องสอนให้เด่นชัดมากขึ้น

งานเขียนด้านประวัติศาสตร์ไทยเท่าที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นการมองประวัติศาสตร์แบบเน้นศูนย์กลาง แต่ในการศึกษาครั้งนี้ได้พยายามมองประวัติศาสตร์ในมุมมองที่แตกต่างออกไปเพื่อที่จะทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นให้มีความชัดเจนมากขึ้น โดยสำรวจและรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อทำความเข้าใจท้องถิ่นทางวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลา จากเอกสาร ความทรงจำร่วมของชุมชน และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ จากนั้นนำข้อมูลมาสังเคราะห์และประเมินความรู้เพื่อพัฒนาข้อมูลสำหรับแหล่งเรียนรู้และส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักและเข้าใจความเป็นมาของตนเองต่อไป

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในอดีตที่ผ่านมาไม่ค่อยคำนึงหรือให้ความสำคัญกับ “ท้องถิ่น” แต่เราจะกล่าวถึง “ท้องถิ่น” เมื่อท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญหรือมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับรัฐเท่านั้น ดังนั้น “ท้องถิ่น” ที่ผ่านมาจึงอยู่ในกรอบประวัติศาสตร์ชาติหรือประวัติศาสตร์กระแสหลัก ไม่มีพัฒนาการที่เป็นของ “ท้องถิ่น” เอง แต่กลับปรากฏในลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ของศูนย์กลาง หรือรัฐเฉพาะเมื่อ “ท้องถิ่น” นั้นมีความสำคัญหรือมีความหมายเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงนั้นท้องถิ่นต่างๆ ย่อมที่จะมีชีวิตเป็นของตนเอง มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในด้านต่างๆ ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจเช่นเดียวกับศูนย์กลางหรือรัฐ “ท้องถิ่น” ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในช่วงเวลาต่างๆ อย่างมีปัจจัยหรือเงื่อนไขเช่นเดียวกับรัฐ

แต่อย่างไรเราก็ไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ “ท้องถิ่น” ให้มีความหมายมากขึ้น เราต้องเข้าใจว่าท้องถิ่นนั้นไม่ได้้อย่างโดดเดี่ยว แต่ท้องถิ่นนั้นยังมีความสัมพันธ์กับท้องถิ่นอื่นๆ และ

¹ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดแม่ฮ่องสอน, กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฯ, 2542.

ศูนย์กลางที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เราต้องตระหนักถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่น ท้องถิ่นอื่นๆ และรัฐ² เพื่อที่จะทำให้เราทำความเข้าใจ “ท้องถิ่น” อย่างเป็นระบบมากขึ้น ในงานเรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปาย ปางมะผ้าและขุนยวมในประวัติศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2417-2530 จึงเป็นการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์ของรัฐหรือศูนย์กลางหรือประวัติศาสตร์ชาติ โดยแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ (1) ท้องถิ่นปาย ปางมะผ้าและขุนยวมกับลำดับประวัติศาสตร์ และ (2). ท้องถิ่นปาย ปางมะผ้า ขุนยวมในประวัติศาสตร์ชาติ ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้มีความเข้าใจ “ท้องถิ่น” ได้ชัดเจนและมีความหมายมากขึ้น

1.ท้องถิ่นปาย ปางมะผ้าและขุนยวมกับลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์

ในการมองเห็นภาพประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีการเคลื่อนไหวของผู้คนอยู่ตลอดเวลา เช่น การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างต่อเนื่องที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลให้แต่ละพื้นที่นั้นแตกต่างกันไป ดังนั้นการแบ่งลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นจะทำให้เราทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นนั้น ๆ และเงื่อนไขของการมีอยู่ของท้องถิ่นในแต่ละช่วงเวลา จึงเป็นการผลักดันการมีตัวตนของท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้ท้องถิ่นนั้นเริ่มเห็น “ตัวท้องถิ่น” ว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร นำไปสู่การมีสำนึกถึงประวัติศาสตร์ของตนเองที่เป็นความทรงจำร่วมกันของคนในชุมชน นอกจากนี้ท้องถิ่นหรือชุมชนใดๆ นั้นไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หรืออยู่อย่างลอยๆ แต่ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์หรือชุมชนอื่นๆ ที่ต้องมีทั้งความสัมพันธ์ของชุมชนในพื้นที่เดียวกัน ต่างพื้นที่ และต่างชาติพันธุ์ที่อาศัยทรัพยากรร่วมกัน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้หมายถึงการอธิบายเรื่องของการใช้พื้นที่เพียงอย่างเดียว แต่เราต้องอธิบายเรื่องระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ และทรัพยากรของแต่ละชุมชนในแต่ละช่วงเวลาด้วย

ตารางแสดงพัฒนาการเงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนกับระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น

พื้นที่	ช่วงเวลา	การเปลี่ยนแปลง	วิถีชีวิต	ลักษณะความสัมพันธ์
อำเภอปาย	ช่วงยุคการปักหลักหรือยุคบูยาตายายหรือช่วงประมาณ	-การอพยพของกลุ่มไทใหญ่จากรัฐฉาน เช่น เมืองป๋น -กลุ่มคนเมืองจากเชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน -กลุ่มปกากะญอจาก	-ส่วนใหญ่ทำเกษตรโดยเฉพาะ ทำนา -ทำป่าไม้ -การค้าวัวต่าง	(1)ความสัมพันธ์ภายในชุมชน : มีการใช้พื้นที่ร่วมกันในการตั้งถิ่นฐานและการทำเกษตรกรรมตามกลุ่มเครือญาติ,ใช้ประเพณีจารีตร่วมกันในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน (2) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน

² ยงยุทธ ชูแว่น, *คริสต์วรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่นาคประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), 2548, หน้า 280-290.

พื้นที่	ช่วงเวลา	การเปลี่ยนแปลง	วิถีชีวิต	ลักษณะความสัมพันธ์
	ก่อน 2500	ฝั่งพม่า -กลุ่มลื้อจากเชียงใหม่ -กลุ่มมุสลิมจาก เชียงใหม่		: การค้าวัวต่างทำให้เกิดการ แลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนต่างๆ และระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์
	หลัง 2500 ถึง 2530	มีการขยายตัวของ ชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่เวียง ใต้ซึ่งกลายเป็น ศูนย์กลางที่สำคัญของ เมืองปาย	-รัฐเข้ามาพัฒนาด้าน ต่างๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า -ร้านค้ามีการ ขยายตัวมากขึ้น -เริ่มมีการปลูกพืช เศรษฐกิจ เช่น ยาสูบ	(1) ความสัมพันธ์ภายในชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่าง ชุมชนไม่เปลี่ยนแปลงมาก แต่ กลุ่มไทใหญ่และกลุ่มมุสลิมมี บทบาทค่อนข้างสูง เป็นเจ้าของ ร้านค้า ทำกิจการค้าไม้ (2) กลุ่มทุนจากภายนอก เจ้าของธุรกิจมีบทบาทมากขึ้น ในการทำกิจการการค้า โดยเฉพาะโรงบ่มยาสูบ
อำเภอ ปาย	หลัง 2530	มีการขยายตัวของกลุ่ม ทุนภายนอกภายหลัง การขยายตัวการ ท่องเที่ยว	-มีร้านค้าต่างๆ และ เกสต์เฮาส์เพิ่มมากขึ้น ในเขตเวียงใต้และ ใกล้เคียง -ส่วนชุมชนรอบนอก ยังทำการเกษตรเป็น หลัก แต่เริ่มมีการ ปรับตัวเพื่อการ ท่องเที่ยว	
อำเภอ ปาง มะผ้า	ช่วงยุค การ ปักหลัก หรือยุค บูยาต ยาย หลัง 2500	-มีความหลากหลายทาง ชาติพันธุ์ -ไทใหญ่บ้านแม่ละนา มาจากเมืองพม่า ได้แก่ เมืองสีป้อ เมืองหมอก ใหม่ เมืองขามู๋ เมือง กลางเคอ เริ่มแรกเข้ามา ที่บ้านหัวกลาง –บ้านแม่	-หาที่ทำกินเพื่อการ เพาะปลูก -มีการติดต่อค้าขาย กับชุมชนอื่นๆ -การอพยพของกลุ่ม ชาติพันธุ์บางกลุ่มเข้า มาใช้ประโยชน์พื้นที่ เพื่อปลูกฝิ่น	(1) ความสัมพันธ์ภายในชุมชน : มีการใช้พื้นที่ร่วมกันในการตั้ง ถิ่นฐานและการทำเกษตรกรรม ตามกลุ่มเครือญาติ, ใช้ประเพณี จารีตร่วมกันในกลุ่มชาติพันธุ์ เดียวกัน (2) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน : การค้าทางไกลทำให้เกิดการ

พื้นที่	ช่วงเวลา	การเปลี่ยนแปลง	วิถีชีวิต	ลักษณะความสัมพันธ์
		ละนา -ไทใหญ่บ้านไม้ล้าน-ไม้สูง-ปางคาม อพยพมาจากบ้านขามู๋ หนองปะหล้า นาบกี้ ในเขตประเทศพม่า โดยเริ่มเข้ามาที่บ้านไม้ล้าน-บ้านหนองหอย -ปางคาม -ปกากะญอใน บ้านเมืองแพม ส่วนใหญ่เป็นสายตระกูลของพ่อเผ่ากะเดอ วงศ์กะเหรี่ยง ผู้นำย้ายจากบ้านห้วยปูลิง แม่ฮ่องสอน -กลุ่มมูเซอแดง อพยพจาก บ้านอาไ้ ปางคอง ซอแบะ ป่าหลวง ป่าหยวก -กลุ่มลีซอย้ายมาจากเขตอำเภอเชียงดาว อำเภอพร้าว และอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ -ลัวะบ้านห้วยน้ำโป่ง ย้ายมาจากบริเวณบ้านร่องจึก-ห้วยน้ำโป่ง	-การเปลี่ยนแปลงผลผลิต ตามโครงการพระราชดำริฯ หรือการสนับสนุนของโครงการไทย - เยอรมัน เพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ เช่น ถั่วแดง ข้าวโพด หรือพืชชนิดอื่นแทนฝิ่น	แลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนต่างๆ และระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น บ้านปางคาม-ไม้สูง เป็นแหล่งค้าเมียง (3) รัฐเข้ามาจัดการการใช้พื้นที่ทำกินค่อนข้างสูง
	หลัง 2530	-รัฐเข้ามาจัดการพื้นที่ เช่น โครงการพระราชดำริบ้านยาม ชายแดนปางคอง	-การทำมาากินส่วนใหญ่ยังคงเป็นการเกษตรเป็นหลัก -แต่บางพื้นที่นั้นเริ่มมี	(1) ความสัมพันธ์ภายในชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไม่เปลี่ยนแปลงมาก ยังใช้ความเป็นเครือญาติและชาติ

พื้นที่	ช่วงเวลา	การเปลี่ยนแปลง	วิถีชีวิต	ลักษณะความสัมพันธ์
			รายได้จากท่องเที่ยว โดยเฉพาะทรัพยากร ทางธรรมชาติ วัฒนธรรม กลุ่มชาติ พันธุ์ และโบราณคดี	พันธุ์เดียวกัน (2) รัฐยังคงเข้ามาจัดการการใช้ พื้นที่สูง
อำเภอ ขุนยวม	ช่วงยุค การ ปักหลัก หรือยุค ป่ายดา ยายหรือ ช่วง ประมาณ ก่อน 2500	การอพยพของไทใหญ่ จากเมืองในรัฐฉาน ได้แก่ เมืองนาย เมือง หมอกใหม่ เมืองปาง โหลงมาอยู่ที่บ้าน ขุนยวม บ้านเมืองปอน กลุ่มปกากะญอ อพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อ หาที่ทำกิน กลุ่มคนเมืองจากสะเมิง เชียงใหม่	การเกษตร การทำไม้ การค้าวัวต่าง	(1) ความสัมพันธ์ภายในชุมชน : มีการใช้พื้นที่ร่วมกันในการตั้ง ถิ่นฐานและการทำเกษตรกรรม ตามกลุ่มเครือญาติ, ใช้ประเพณี จารีตร่วมกันในกลุ่มชาติพันธุ์ เดียวกัน (2) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน : การค้าวัวต่างทำให้เกิดการ แลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนต่างๆ และระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์
	หลัง 2500 ถึง 2530	กลุ่มม้ง บ้านปางตอง มาจากอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และ กลุ่มม้งบ้านแม่อุคอ อพยพมาจาก แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ การเข้ามาของถนนดำ ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมต่อ ระหว่างขุนยวมและแม่ สะเรียง	การหาที่ปลูกฝิ่น มีพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ถั่วเหลือง กระเทียม	ความสัมพันธ์ทางสังคม เน้น เรื่องของเศรษฐกิจชุมชน มีการ สืบเนื่องของกลุ่มตระกูล เช่น กลุ่มค้าไม้ กลุ่มพ่อค้าวัวต่าง ที่ กลายเป็นกลุ่มทุนท้องถิ่น
	หลัง 2530	-ชุมชนให้ความสำคัญ โดยเฉพาะกรณี เหตุการณ์สงครามโลก ภายใต้กระแสการ ท่องเที่ยว เช่น การ	-การปรับตัวของ ชุมชน เช่น กลุ่มโฮม สเตย์ กลุ่มเกสต์เฮาส์ กลุ่มของที่ระลึก	

พื้นที่	ช่วงเวลา	การเปลี่ยนแปลง	วิถีชีวิต	ลักษณะความสัมพันธ์
		ปรับปรุงพิธีกรรม สงครามฯ -การขยายตัวของชุมชน ใหม่ตามเส้นทางการ ท่องเที่ยว เช่น กลุ่ม ม้ง บ้านแม่อุค		

จากตารางสรุปพัฒนาการเงื่อนไข และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนกับระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นในแต่ละช่วงเวลา อธิบายให้เห็นว่า ชุมชนทั้ง 3 อำเภอ มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป

ช่วงที่หนึ่ง ยุคการปักหลัก หรือยุคปูย่าตายาย (ก่อน พ.ศ 2500) เป็นช่วงที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่ยังไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มไทใหญ่และกลุ่มปกากะญอ จากการสัมภาษณ์ข้อมูลท้องถิ่น³ กลุ่มไทใหญ่เริ่มต้นอพยพเข้ามาเนื่องจากสภาพการเมืองที่ไม่ปกติบริเวณชายแดน หรือการทำมาค้าขายรับช่วงทำไม้กับบริษัทบอมเบย์เบอร์มา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่หนึ่งๆ แล้วจะมีการขยายชุมชนออกไปเพื่อหาที่ทำกิน เช่น ในพื้นที่ทั้งปายและขุนยวม เป็นพื้นที่ที่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานของกลุ่มไทใหญ่เข้ามาก่อนด้วยเหตุผลทางการเมือง ได้แก่ ไทใหญ่อพยพมาจากเมืองเชียงตอง พม่า ไปตั้งบ้านที่เวียงแหง และที่บ้านมะขามป้อม (บริเวณทางตอนเหนือของบ้านเมืองน้อย) ไทใหญ่อพยพมาจากบ้านนาหลวง เมืองป่าน พม่าไปอยู่ที่ เมืองปาย ไทใหญ่อพยพมาจากเมืองน่าย เมืองหมอกใหม่ เมืองปางโหลง อพยพมาอยู่ที่บ้านขุนยวม บ้านหลวง บ้านต่อแพ บ้านเมืองปอนและบ้านแม่สุริน **อำเภอขุนยวม** เป็นต้น

ส่วนไทใหญ่ในเขตตำบลปางมะผ้า และตำบลถ้ำลอด เป็นกลุ่มไทใหญ่กลุ่มแรกๆ มีกลุ่มที่อพยพมาจาก เมืองสีป้อ(พม่า) มาอยู่ที่บ้านแม่ละนา ส่วนกลุ่มที่อพยพมาจากบ้านชามู, หนองปะหล้า, นาบกตี (พม่า) มาแยกย้ายกันไปตั้งบ้าน เช่น ที่บ้านไม้ลัน บ้านปางคาม บ้านปงเบอะและบ้านหนองหอย จากนั้นบางส่วนย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านหัวกลาง ต่อมาเมื่อชุมชนขยายใหญ่ขึ้น จึงได้ขยายไปยังพื้นที่อื่นๆ เพื่อหาที่ทำกินที่เหมาะสมต่อไป ขณะที่ปกากะญอนั้นในความเป็นจริงอาจเข้ามาใช้พื้นที่ร่วมสมัยหรือก่อนหน้ากลุ่มไทใหญ่ แต่ด้วยลักษณะการทำกินที่อพยพโยกย้ายบ่อยครั้ง เช่น กลุ่มปกากะญอในพื้นที่อำเภอปาย อพยพมาจากตามดอยต่างๆ ในบริเวณอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอเวียงแหง อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แจ่ม และอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เข้ามาทำมาหากินบริเวณดอยแถบบ้านเมืองน้อย ต่อมาอพยพเข้ามาอยู่บ้านหัวหก

³ รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3, เล่ม 5 ด้านประวัติศาสตร์, (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2556).

ก๊วหน่อและห้วยจ้อยอย่างถาวร บางครอบครัวอพยพย้ายไปตั้งบ้านใหม่ที่ห้วยน้อย ห้วยสบง ก่อนที่จะมาตั้งถิ่นฐานถาวรที่บ้านเมืองน้อยฝั่งด้านทิศตะวันตกของน้ำปาย หรือเรียกว่าบ้านหัวฝาย⁴

ในช่วงเวลานี้การอพยพย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มต่างๆ นอกเหนือจากกลุ่มไทใหญ่และกลุ่มปกาเกอะญอ คือ กลุ่มคนเมืองที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อำเภอปาย และขุนยวมในช่วงระยะ 100 ปี ทั้งด้วยสาเหตุ การเข้ามาหาที่ทำกินใหม่ การเข้ามาเป็นแรงงานทำไม้ การเลี้ยงภาษี 4 บาท หรือการเกณฑ์ทหาร เช่น คนเมืองจากแม่แจ่มที่บ้านแม่สุริน คนเมืองในบ้านเวียงเหนือและบ้านเวียงใต้ อำเภอปาย

ดังนั้นระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มคนภายในชุมชนในระหว่างการตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มเป็นการอาศัยระบบเครือญาติหรือสายตระกูล เพราะชุมชนในช่วงเวลานี้มีจำนวนครัวเรือนน้อย แต่ละครัวเรือนสามารถจับจองพื้นที่ได้โดยอิสระเพื่อทำการเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่แล้วสายตระกูลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตั้งหมู่บ้านจะมีบทบาทที่สำคัญในชุมชนนั้นๆ ยกเว้นชุมชนที่มีกิจการค้าไม้และการค้าทางไกล เพราะทั้งการค้าไม้และการค้าทางไกลนั้นทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากขึ้นกลายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญ กลุ่มเหล่านี้สามารถสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มชุมชนอื่นๆ ได้ตามเส้นทางการค้า ดังนั้นกลุ่มสายตระกูลป่าไม้ และสายตระกูลวัวต่างจึงเป็นกลุ่มที่มีโอกาสเป็นกลุ่มทุน โดยเฉพาะในบริเวณที่กลายเป็นศูนย์กลางทางการค้า เช่น เวียงใต้ อำเภอปาย หรือบ้านขุนยวม อำเภอขุนยวม จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยในเขตบ้านเวียงใต้ ต่างให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันถึงกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในช่วงแรกนั้นเป็นชาวไทใหญ่ ที่เข้ามาค้าขาย และทำกิจการเกี่ยวกับป่าไม้ คือ เป็นเจ้าช้างเพื่อรับจ้างลากไม้ให้กับบริษัททำไม้ในช่วงเวลานั้น เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสูงมากในช่วงเวลานั้น ส่วนการจัดการทรัพยากรของแต่ละชุมชนนั้นไม่ชัดเจน จากการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่กล่าวถึงการให้ศาลเจ้าเมือง การให้ผีเจ้าเมือง ซึ่งเหมือนเป็นจุดศูนย์รวมศรัทธาความเชื่อของชุมชน เช่น ศาลเจ้าเมืองของชุมชนไทใหญ่ที่บ้านขุนยวม บ้านต่อแพ นอกจากนี้การจัดการสิทธิในที่ดินเพื่อการเกษตรถูกให้เป็นการจัดการระหว่างกลุ่มที่มาก่อนกับกลุ่มที่มาอยู่ใหม่ ซึ่งถือว่ายังไม่มี ความซับซ้อนในการจัดการที่ดิน

ช่วงที่สอง ยุคการเปลี่ยนแปลง การปรับตัวของชุมชนจากการพัฒนาบ้านเมือง (หลัง พ.ศ. 2500)

ในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 ชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งการเดินทางของกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินและติดต่อค้าขายเพิ่มมากขึ้น ทั้งการค้าระหว่างเมืองใหญ่และการค้าทางไกลของกลุ่มพ่อค้าต่างชาติ เช่น จีนยูนนาน ไทใหญ่ และการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างกลุ่มลาหู่ ลีซู ม้ง อพยพจากเขตเมืองเชียงใหม่เนื่องจากการหาที่ทำกิน โดยเฉพาะพื้นที่สำหรับปลูกฝิ่นเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มไทใหญ่ กลุ่มปกาเกอะญอ และลัวะที่อพยพมาจากชายแดนไทย-พม่า เพื่อหนีปัญหาการเมือง เช่น ในพื้นที่ปางมะผ้า ชาติพันธุ์กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาจากทางชายแดนนั้นโดยเฉพาะกลุ่มไทใหญ่ หรือสืบเนื่องมาจากปัญหาเรื่องชายแดนและสงคราม การเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ก็กับการจัดตั้งโครงการต่างๆ ของรัฐไทย เช่น โครงการพระราชดำริฯ รวมทั้งการเข้ามาจัดตั้งหมู่บ้านของรัฐไทย เช่น กรณีบ้านนาหลวง บ้านยามชายแดนปางคอง อย่างไรก็ตามในช่วงต้นของช่วงเวลานี้กลุ่มสายตระกูลที่อาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องมาแต่เดิม

⁴ รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3, เล่ม 5 (ด้านประวัติศาสตร์), (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2556).

กลายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในชุมชน ซึ่งเข้าใจว่ายังคงสืบเนื่องต่อมาจากรุ่นก่อนหน้าซึ่งพัฒนาเป็นกลุ่มทุนท้องถิ่นเริ่มมีบทบาท⁵

ถึงแม้ว่าการทำการเกษตรยังเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านส่วนใหญ่ แต่จากลักษณะวิถีการผลิตที่เริ่มเปลี่ยนแปลง โดยการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนเริ่มต้นเมื่อมีการพัฒนาถนน หรือช่วง พ.ศ. 2520 นั่นคือ วิถีทางการค้าดั้งเดิมเริ่มหายไป รถโดยสาร รถยนต์เริ่มเข้ามาแทนที่ ผลของความเจริญทางด้านการคมนาคม ทำให้มีการขยายตัวของกลุ่มคนมากขึ้น เช่น การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การเข้ามาของกลุ่มคนภาคเหนือ ภาคอีสานที่เข้ามาทำงานรับจ้าง การเข้ามาอาศัยกับญาติพี่น้องของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ การเข้ามาทำงานในโครงการพระราชดำริต่างๆ ดังนั้นเราเริ่มได้เห็นการจัดการทรัพยากรโดยรัฐเข้ามามากขึ้น เช่น กรณีโครงการพระราชดำริ ที่ต้องการเปลี่ยนพื้นที่ปลูกฝิ่นให้ปลูกพืชชนิดอื่น โดยการเข้ามาส่งเสริมการปลูกพืชชนิดใหม่ เป็นต้น

เมื่อชุมชนมีการเคลื่อนย้ายของแรงงานมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูก พืชเศรษฐกิจถูกนำเข้ามาแทนที่ การจัดการทรัพยากรหรือการจัดการสิทธิของพื้นที่ในชุมชนยังคงใช้เรื่องความเชื่อเรื่องผีเจ้าเมือง เป็นส่วนสำคัญจัดการสิทธิด้วยตนเอง เช่น ชุมชนบ้านเมืองแปงต่อรองกับการใช้พื้นที่บริเวณโป่งน้ำร้อนเมืองแปงกับนักวิจัย⁶ อย่างไรก็ตามชุมชนบางชุมชนยังคงใช้ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ และกลุ่มชาติพันธุ์เป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้าน แม้ว่าจะมีภาพของการเข้ามาจัดการของรัฐในการตัดสินใจเรื่องพื้นฐานอย่างการทำมาหากินบ้าง แต่ชุมชนก็มีการรวมตัวเพื่อการต่อรองโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร ที่เป็นพื้นฐานของชุมชน

อย่างไรก็ตามชุมชนที่อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยวอย่างกรณีอำเภอปาย เนื่องจากมีการเข้ามาของกลุ่มทุนจากภายนอก แต่กลุ่มทุนภายในชุมชนเองก็มีการปรับตัวต่อกระแสการท่องเที่ยว เพียงแต่กลุ่มทุนท้องถิ่นเดิม อย่างกลุ่มไทใหญ่กลับไม่ใช่กลุ่มทุนหลักในช่วงหลัง แต่กลายเป็นกลุ่มจีนมุสลิมที่มีบทบาทในกลุ่มธุรกิจมากขึ้น ซึ่งน่าจะมีผลมาจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าขายอยู่แล้ว ส่วนกลุ่มทุนดั้งเดิมอย่างกลุ่มไทใหญ่ กลุ่มปกากะญอนั้นมีการปรับตัวด้วยการเป็นเจ้าของกิจการเกสต์เฮาส์ หรือร้านอาหาร เช่น แม่เย็นเกสต์เฮาส์ หรือดวงเกสต์เฮาส์ เป็นต้น

2. ความเป็นท้องถิ่นปาย ปางมะผ้า และขุนยวมในประวัติศาสตร์ชาติ

พัฒนาการของชุมชนและเมืองล้วนเกิดขึ้นจากความต้องการสร้างถิ่นฐานที่มั่นคงของกลุ่มคนต่างๆ ที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่แม่ฮ่องสอนภายใต้การเข้ามาปกครองของเชียงใหม่และรัฐบาลสยาม โดยจะแบ่งเนื้อหาออกเป็น (1) ท้องถิ่นพัฒนายุคแรกเริ่ม พ.ศ. 2417-2475 (2) ท้องถิ่นพัฒนาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และ (3) ท้องถิ่นพัฒนากับสังคมสมัยใหม่หลังสงครามมหาเอเชียบูรพา พ.ศ. 2488-2530

⁵ รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3, เล่ม 5 (ด้านประวัติศาสตร์), (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2556).

⁶ รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3, เล่ม 6 (ด้านกระบวนการ), (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2556), หน้า 83-84.

(1) ท้องถิ่นพัฒนายุคแรกเริ่ม พ.ศ. 2417-2475

จากเดิมในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนมีกลุ่มป่าเกาะญอและไทใหญ่อาศัยอยู่ ต่อมาสมัยพระยาพุทธรังษี เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2369-2389) ทางเชียงใหม่ได้เริ่มเข้ามาจัดการพื้นที่โดยการจัดตั้งเป็นหมู่บ้าน โดยเกลี้ยกล่อมผู้คนเข้ามาอยู่มากขึ้นเพื่อทำการป่าไม้และส่งเงินถวายให้เชียงใหม่ทุกปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2409 เกิดสถานการณ์ทางการเมืองบริเวณเมืองชายแดน มีการก่อจลาจล จนเมื่อสถานการณ์สงบลง ตามเอกสารการบันทึกที่กล่าวถึง “ชานกะเล” เป็นผู้นำที่สำคัญได้ชักชวนผู้คนชาวไทใหญ่ไปตั้งเมืองขุนยวม จนต่อมาในปี พ.ศ. 2417⁷ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2416-2439) ทรงแต่งตั้ง “ชานกะเล” เป็นพระยาสิงหนาทราชา เจ้าเมืองแม่ฮ่องสอนคนแรก⁸ โดยยกเมืองปายและเมืองขุนยวมเป็นเมืองรอง

จากนั้นกลุ่มคนต่างๆ ได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอีกหลายระลอกและอีกหลายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวินเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ทำให้ชุมชนในบริเวณเชียงใหม่ตะวันตกนี้กลายเป็นเมืองชายแดนที่มีความสำคัญทั้งทางด้านทรัพยากรทางเศรษฐกิจและการเมือง ภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐบาลสยามและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสถาปนารัฐไทยสมัยใหม่ในเวลาต่อมา ในส่วนนี้จึงอธิบายการเติบโตของชุมชนที่เริ่มสร้างความเป็นถิ่นฐานให้ถาวรในบริเวณแอ่งปายและขุนยวมมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากขึ้น โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เช่น การทำไม้ การค้าวัวต่าง

การทำไม้

ภายหลังจากข้อพิพาทเรื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองบริเวณเมืองชายแดนที่สงบลงได้เอื้อต่อการเติบโตและขยายตัวจากชุมชนเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ทำให้ชุมชนในบริเวณเชียงใหม่ตะวันตก กลายเป็นเมืองชายแดนที่มีความสำคัญทั้งทางด้านทรัพยากรทางเศรษฐกิจและการเมือง ภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐบาลสยามและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสถาปนารัฐไทยสมัยใหม่ในเวลาต่อมา ในส่วนนี้จึงอธิบายการเติบโตของชุมชนที่เริ่มสร้างความเป็นถิ่นฐานให้ถาวรในบริเวณเขตแดนสิ้นสุด

การเข้ามาทำไม้ของคนในบังคับอังกฤษนั้นเริ่มประมาณปีพ.ศ. 2383 ในสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศ (เจ้าหลวงองค์ที่ 5) มีการทำสัญญาตกลงกันระหว่างเจ้าเมืองเชียงใหม่กับข้าหลวงอังกฤษที่เมืองตะนาวศรี เรื่องการกำหนดเงินค่าต่อไม้ เพื่อเป็นค่าตอบแทนอย่างเป็นหลักฐาน ทำให้การทำป่าไม้ในเชียงใหม่และหัวเมืองฝ่ายเหนือขยายตัวมากขึ้น

บริษัทบอมเบย์เบอร์มาได้เริ่มเข้ามาตั้งบริษัทและทำไม้ในภาคเหนือในปี พ.ศ. 2435 ทำให้กิจการทำไม้ในภาคเหนือมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการตั้งบริษัทบอมเบย์ เบอร์มาสาขาในพื้นที่แม่ฮ่องสอน⁹ ได้แก่ ที่

⁷ จากปัญหาเกี่ยวกับกิจการป่าไม้ประกอบกับปัญหาหัวเมืองชายแดนล้านนาทำให้รัฐบาลสยามในเวลานั้นต้องเร่งดำเนินการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ โดยส่งข้าหลวงมาดูแลเมืองเชียงใหม่และเขตปริมณฑลอำนาจของเชียงใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2417 เป็นต้นมา , อ้างอิง จาก สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 , กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2539, หน้า 338-343.

⁸ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดแม่ฮ่องสอน*, กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฯ, 2542.

⁹ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 332-334.

อำเภอเมือง (ที่ทำการป่าไม้แม่ฮ่องสอนปัจจุบัน) ที่อำเภอแม่สะเรียง (บ้านพักหัวหน้าป่าไม้อำเภอแม่สะเรียง) และที่อำเภอปายทำให้กิจการการทำไม้ในพื้นที่แม่ฮ่องสอนนั้นขยายตัวมากขึ้นพร้อมกันนั้นในปี พ.ศ. 2439 รัฐบาลสยามจึงได้ตั้งกรมป่าไม้ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดูแลกิจการทำไม้ในภาคเหนือ ทำให้ในช่วงนี้มีคนในบังคับของอังกฤษเข้ามาอยู่อาศัยตามหัวเมืองต่างๆเป็นอันมาก ช่วงเวลาของการทำสัมปทานป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษตั้งแต่ปี พ.ศ. 2383 – 2467 และต่ออายุไปจนถึงปี พ.ศ. 2486 รวมระยะเวลาในการทำไม้กว่า 103 ปี

การทำกิจการป่าไม้ในเขตเมืองปายและขุนยวม รวมทั้งในเขตเมืองแม่ฮ่องสอนและเมืองแม่สะเรียง เป็นการดำเนินการของบริษัทป่าไม้อังกฤษโดยทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อกิจการค้าไม้ของชาวต่างชาติเลิกไปในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพาเนื่องจากการขอสัมปทานป่าไม้ในเขตพื้นที่ฝั่งขวาของสาระวินของคนในบังคับอังกฤษได้สิ้นสุดลงรวมทั้งผลสืบเนื่องจากสงครามฯ ในปี พ.ศ. 2486 ทำให้กลุ่มค้าไม้ท้องถิ่นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้าไม้หรือเลิกกิจการไปในที่สุด

น้ำปาย บริเวณเมืองปาย

ที่ทำการบริษัทบอมเบย์เบอร์มา สาขาแม่สะเรียง (เมืองยวม)

การค้าทางไกล(การค้าวัวต่าง)

ก่อนหน้าที่จะมีการคมนาคมจะสะดวก การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองต่างๆ จะมีพ่อค้าวัวต่างเป็นผู้ค้าขายโดยซื้อจากเมืองหนึ่งไปขายอีกเมืองหนึ่งวนเวียนไปจนกว่าจะกลับมาในฤดูฝน เช่น ขวานวัวต่างของพ่อค้าไทใหญ่ หรือขวานวัวต่างของพ่อค้าจีนฮ่อ บรรทุกสินค้า เช่น ข้าว ข้าวสาลี ฝ้าย หนังสัตว์ พริกแห้ง ฝ้าย ในเส้นทางมะละแหม่ง-แม่ฮ่องสอน แม่ฮ่องสอน-เชียงใหม่ แต่เมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายเหนือถึงลำปาง (พ.ศ. 2459) และ

เชียงใหม่ (พ.ศ. 2464)¹⁰ เส้นทางการค้าต่างๆ เพื่อไปยังเมืองมะละแหม่งก็หมดความสำคัญลงเพราะเส้นทางวัวต่างในช่วงหลังการสร้างทางรถไฟนั้นมุ่งหน้าไปซื้อสินค้าใหม่ๆ ที่มากับรถไฟที่เมืองเชียงใหม่

จนในที่สุดภายหลังจากที่มีถนนและรถยนต์บรรทุกสินค้าจากเชียงใหม่เข้ามาแม่ฮ่องสอน ซึ่งต้องผ่านปายและขุนยวม ทำให้การแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งพ่อค้าวัวต่าง ม้าต่าง หรือการจ้างหาสินค้าในเส้นทางเมืองปาย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอนและขุนยวม ในช่วงเวลานี้การค้าขายของคนในชุมชนจึงได้ปรับเปลี่ยนจากการต้องเดินทางไกลเพื่อค้าขาย มาเป็นการไปซื้อของด้วยรถยนต์ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าแบบวัวต่างกับชุมชนระหว่างทางจึงค่อยๆ หมดไป ราวทศวรรษ 2510

เส้นทางค้าวัวต่างในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน ดาก เชียงใหม่
(ที่มา: ชูลิทธิ์ ชูชาติ, รายงานการวิจัยเรื่อง พ่อค้าวัวต่าง: ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือ
ของประเทศไทย พ.ศ. 2398-2503)

¹⁰ ชูลิทธิ์ ชูชาติ, รายงานการวิจัยเรื่อง พ่อค้าวัวต่าง: ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503), หน้า 37.

ขบวนม้าต่าง
ที่มา : นายปฏิเวช จงหนาน

วัวต่างจำลองที่ครอบครัวพ่อฟู มณีธร
สร้างเป็นอนุสรณ์ที่วัดม่วยต่อ

จะเห็นได้ว่าทั้งกิจการค้าไม้และการค้าวัวต่าง โดยเฉพาะกิจการค้าไม้ดึงดูดให้เกิดการเดินทางของ
ผู้คนในเขตแอ่งที่ราบปายและขุนยวม โดยกลุ่มแรกที่เข้ามาใช้ประโยชน์ คือ ชาวไทใหญ่ โดยจากการสืบค้นทาง
ความทรงจำ และ บ้านเรือนไม้ทรงไทใหญ่ที่ยังคงปรากฏให้เห็นตลอดถนนสายหลัก เช่น ที่ปาย คือ “ถนนชัย
สงคราม” และ “ถนนรังสิยานนท์” จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยในเขตบ้านเวียงใต้ ต่างให้ข้อมูลที่
สอดคล้องกันถึงกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในช่วงแรกนั้นเป็น ชาวไทใหญ่ ที่เข้ามาค้าขาย และทำกิจการเกี่ยวกับป่าไม้
คือ เป็นเจ้าช้างเพื่อรับจ้างลากไม้ให้กับบริษัททำไม้ในช่วงเวลานั้น

ตัวอย่างที่สำคัญ คือ พ่อจางเจียงตุงเป็นชาวไทใหญ่ ที่มีอาชีพค้าขายติดต่อไปมาในเขตเมืองปาย
หลังจากนั้น ก็เข้ามาทำกิจการรับจ้างลากไม้ โดยเป็นเจ้าของช้างรับจ้างลากไม้ให้กับบริษัททำไม้อังกฤษ เมื่อ
พิจารณาจากช่วงเวลาการเข้ามาของพ่อจางเจียงตุง พบว่าน่าจะเข้ามาในช่วงพ.ศ. 2410-2420 ซึ่งเป็นช่วงเวลา
ก่อนการเข้ามาทำกิจการป่าไม้ในล้านนาอย่างเป็นทางการของบริษัทบอมเบย์เบอร์มา¹¹ จากคำบอกเล่าจึง
สันนิษฐานได้ว่าพ่อจางเจียงตุงน่าจะเป็นพ่อค้าที่ติดต่อกับค้าขายตามชายแดนพม่าและล้านนาก่อนแล้ว

ดังนั้นกิจการค้าไม้และการค้าวัวต่างจึงกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ
มากขึ้น ส่งผลให้มีการเติบโตของชุมชนที่เข้ามาสร้างถิ่นฐานในบริเวณแอ่งปายและขุนยวม พบว่ามีการเข้าออก
ของผู้คนอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะชาวไทใหญ่และพม่าซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่กระจายตัวตามที่ราบสองฝั่งน้ำสาละ
วินที่มีความสำคัญในเรื่องของการติดต่อกับค้าขายตลอดจนการเข้ามาแสวงหาทรัพยากรทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
อันได้แก่ ไม้สัก ของป่า ในช่วงต้นทศวรรษ 2400

ต่อมาในปี พ.ศ. 2443 ถือได้ว่าเป็นช่วงที่รัฐบาลสยามเริ่มเข้ามาจัดการปกครองแบบมณฑล
เทศาภิบาล โดยการยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชล้านนาพร้อมกับเข้าควบคุมอำนาจทางการเมืองการปกครองของเจ้า
ผู้ครองนครอย่างแท้จริง ในปีนี้รัฐสยามได้มีการจัดระบบการปกครองใหม่โดยได้รวมเมืองแม่ฮ่องสอน เมือง
ขุนยวม เมืองปาย และเมืองยวม (แม่สะเรียง) เป็นหน่วยเดียวกัน เรียกว่า บริเวณเชียงใหม่ตะวันตกตั้งที่ว่าการ
แขวงที่เมืองขุนยวม โดยแต่งตั้งนายโหมดเป็นนายแขวง ขึ้นตรงต่อเจ้าสนามหลวงนครเชียงใหม่และในปี พ.ศ.

¹¹ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา เข้ามาติดต่อเช่าสัมปทานป่าไม้ในภาคเหนือของไทยอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2435

2444 เมืองเชียงใหม่ได้แต่งตั้งขุนหลู่ บุตรพญาพิทักษ์สยามเขตเป็นพญาพิทักษ์ฮ่องสอนบุรี พ.ศ. 2446 ย้ายที่ว่าการเมืองขุนยวม ไปที่เมืองยวม (แม่สะเรียง) เปลี่ยนชื่อเป็น “บริเวณพ่ายพะเนื่อ” ต่อมาพญาพิทักษ์สยามเขตถึงแก่กรรม นครเชียงใหม่จึงแต่งตั้ง พญาพิศาลฮ่องสอนบุรีขึ้นปกครองเมืองแทน พ.ศ. 2453 รัฐบาลสยามได้ตั้งเมืองจัตวาให้ขึ้นกับมณฑลพายัพ ย้ายที่ว่าการแขวงจากเมืองยวมมาตั้งที่แม่ฮ่องสอน พ.ศ. 2476 ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล และจัดตั้งเป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ดังนั้นในช่วงระยะเวลาการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2443-2476 ได้ทำให้สถานะของเจ้าผู้ครองนครนั้นมีฐานะเสมือนข้าราชการของรัฐและกระบวนการนี้ได้ส่งผลให้สามารถลดตำแหน่งของเจ้านายฝ่ายเหนือลงเสมือนเป็นราษฎร ในเวลานี้ส่งผลให้เจ้านายฝ่ายเหนือต้องปรับตัวจากการถูกรีดรอนรายได้ทางเศรษฐกิจจากเดิมเหลือเพียงส่วนแบ่งค่าต่อไม้ เงินเดือนและเงินส่วนแบ่งจากค่าแรงแทนเกณฑ์ ดังนั้นกลุ่มเจ้านายจึงพยายามปรับเปลี่ยนสถานะทางเศรษฐกิจ เช่น การขอสัมปทานไม้จากรัฐบาล การเข้ายึดครองที่ดินอุดมสมบูรณ์ การขูดเหมืองฝายและให้ราษฎรเช่าทำกิน การทำตลาด ทำโรงทอผ้า โรงบ่มยาสูบ เป็นต้น¹² ดังเช่นเมืองขุนยวมในช่วงทศวรรษ 2470 เจ้าบุญมา ณ เชียงใหม่ได้เข้ามาอยู่ในขุนยวมทำไม้ ค่าขายไม้ต่างว้างต่างและเป็นเจ้าของตลาดในยุคแรก ขณะเดียวกันการเข้าครอบครองที่ดินอุดมสมบูรณ์จำนวนมากในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนของเจ้านายฝ่ายเหนือได้ส่งผลให้ราษฎรในหลายพื้นที่ เช่น แม่แจ่ม สันป่าตอง จอมทอง เริ่มหาช่องทางที่จะอพยพมาหาที่ดินทำกินที่ปายและขุนยวมในเวลาต่อมาด้วยเช่นกัน

(2) ท้องถิ่นพัฒนาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองฯ พ.ศ. 2475

ภายหลังการยึดอำนาจการปกครองของคณะราษฎร วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยถือว่าการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชได้สิ้นสุดลง เปลี่ยนเป็นการปกครองระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการจัดการเมืองการปกครองอย่างมาก พื้นที่ภาคเหนือหรือล้านนาซึ่งเคยเป็นเมืองประเทศราชของสยามก็เช่นเดียวกัน เช่น การพัฒนาด้านการคมนาคม ด้านการศึกษาและด้านเศรษฐกิจซึ่งมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมภาคเหนืออย่างมาก โดยเฉพาะในกลุ่มเมืองหลักอย่างเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง

ในส่วนของพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนก็เช่นเดียวกัน มีการสนับสนุนการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น

ด้านการศึกษา

จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ที่ระบุ “ให้การศึกษาแก่ราษฎรอย่างทั่วถึง” โดยกำหนดให้รัฐต้องเร่งจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนให้ทั่วถึงเกินกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมดก่อนหรืออย่างช้าไม่เกิน 10 ปี ในที่ระลึกลงานฉาปนกิจของ นายเมือง เทพรัตน์ กล่าวถึงประวัติของตนเองว่า ในปี พ.ศ. 2485 จังหวัด (แม่ฮ่องสอน) มีคำสั่งให้ตนเองนั้นไปสอนหนังสือนักเรียน ม.1 ม.2 ม.3 พิเศษ ที่รับนักเรียนจบ ป. 6 แล้ว เข้า

¹² พรรณนิภา อพิขพงศ์, เจ้า ไพร กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้าน ระหว่าง พ.ศ. 2427-2476. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2535, หน้า 122-134.

เรียน วิชาภาษาอังกฤษ และกสิกรรม เพราะนักเรียนครู ม.1 ม.2 และ ม.3 พิเศษเหล่านี้เมื่อเรียนจบแล้ว กลับแต่ละอำเภอไปเป็นครูประจำตำบลตามตำบลหมู่บ้านต่างๆ¹³

ด้านสังคม

สืบเนื่องด้วยในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม มีนโยบายสำคัญ คือการสร้างชาติ และสร้างความเป็นไทย โดยรณรงค์ความคิดชาตินิยมให้เกิดสำนึกร่วมกันของคนในชาติ โดยปลูกกระแสให้ประชาชนรู้สึกทั่วประเทศกำลังเจริญก้าวหน้า โดยรัฐบาล ต้องการให้คนไทยรักษาไว้ซึ่งความเป็นไทยแท้ และต้องมีชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของคนไทยไม่ใช่ต่างดาว ดังนั้นจึงมีการออกกฎหมายต่างๆ เพื่อสนับสนุนคตินิยมเช่นนี้ และการใช้สื่อมวลชนต่างๆ เป็นเครื่องมือในการประกาศโฆษณาแก่ประชาชนทุกพื้นที่ของประเทศไทย เพื่อให้รู้จัก “ท่านผู้นำ”¹⁴ เช่น การลงหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ และออกวิทยุกระจายเสียงทุกวัน

แม้แต่พื้นที่อำเภอปาย “สมัยจอมพล ป. อยู่ เมื่อออกจากบ้านต้องสวมเสื้อแขนยาว สวมหมวก ถึงมีอาวระ นุ่งน้อยห่มน้อยอย่างปัจจุบันนี้ไม่มี” สมัยนั้นมีการสอนเพลงในโรงเรียนหลายเพลงในเรื่องของการปฏิบัติตนให้เป็นคนมีอาวระ ทันสมัย¹⁵ ยกตัวอย่างที่ครูเต็มตาจำได้ คือ เพลงสวมหมวก และสอนให้เด็กนักเรียนร้องดังเนื้อหาในเพลง “สวมหมวก”

“เชิญลึคะ เชิญร่วมกันสวมหมวกจะสะดวกสบายด้วยทั้งสวยหรู จูงใบหน้าให้อร่ามงามหน้าดูจิตจะชูทันสมัยให้มั่นคง สมศักดิ์ศรีมีสง่าเป็นอาวระ หมวกนี้จะชวนให้ชมสมประสงค์ ถึงไม่สวยก็จะช่วยเสริมทรวดทรง งามระหงส์เลิศวิไลหญิงไทยเอ๋ย...”¹⁶

ตัวอย่างเครื่องแบบนักเรียนสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม
ที่มา อาจารย์วัฒนา กวีวัฒน์

แม้ว่าทางรัฐมีการขยายโอกาสการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น ด้านการคมนาคม ด้านการศึกษา และด้านเศรษฐกิจไปยังพื้นที่ต่างๆ ในภาคเหนือ ซึ่งมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมภาคเหนือ

¹³ หนังสือพิมพ์แจกเพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจของนายเทพ เมืองรัตน์ พ.ศ. 2530 โดยเป็นเอกสารอัดสำเนาจากเอกสารลายมือเขียนของนายเมือง เทพรัตน์เอง

¹⁴ แถมสุข นุมนนท์, เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง, กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2521, หน้า 31-76.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶ สัมภาษณ์นางเต็มตา แสงเชิง, อายุ 81 ปี, วันที่ 5 ธันวาคม 2550.

อย่างมาก รวมทั้งในเขตเมืองแม่ฮ่องสอนพบการสนับสนุนการพัฒนาในด้านต่างๆ แต่น่าจะด้วยที่ตั้งที่ห่างไกลจากเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของภูมิภาค การพัฒนาต่างๆ จึงยังไม่เข้มงวดเท่าการพัฒนาเมืองเชียงใหม่และพื้นที่ใกล้เคียง

(3) ท้องถิ่นพัฒนากับสังคมสมัยใหม่หลังสงครามมหาเอเชียบูรพา (พ.ศ. 2488-2530)

เมื่อประเทศไทยเข้าสู่เหตุการณ์สงครามมหาเอเชียบูรพา ภายหลังจอมพล ป. พิบูลสงครามตกลงยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไปยังประเทศมลายูและพม่า และลงนามในกติกาสัญญาพันธมิตรระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2484¹⁷ รัฐบาลได้มีการประกาศขอให้ประชาชนเห็นใจและเข้าใจในการตัดสินใจของรัฐบาลในการร่วม “วงไพบูลย์ร่วมกันแห่งมหาเอเชียบูรพา” กับญี่ปุ่นผ่านทางวิทยุกระจายเสียงและหนังสือพิมพ์อย่างเต็มที่ โดยมีเนื้อหาเพื่อให้ประชาชนเชื่อและตามผู้นำให้เกิดความรักชาตินอกจากนี้ยังมีการใช้เพลงและละครอิงประวัติศาสตร์ในการสร้าง “เชิดผู้นำชาติพันธุ์” ในภาวะสงคราม

แม้ผลปรากฏว่า การโฆษณาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรและสถานการณ์สงครามในช่วงนี้ส่งผลให้บทบาทของหนังสือพิมพ์ลดลงไปมาก เหลือสภาพเพียงผู้บันทึกเหตุการณ์ที่ถูกจำกัดเสรีภาพ และนำไปสู่การเสื่อมความนิยมในตัวรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในที่สุด¹⁸ แต่อย่างน้อยทำให้ชาวเกี่ยวกับสงครามและทหารญี่ปุ่นนั้นถูกกระจายออกไปยังพื้นที่รอบทางไกลอย่างอำเภอปายและอำเภอขุนยวมทราบโดยทั่วกัน “เรื่องสงครามนี้รู้ข่าวเพราะมีการประกาศทางวิทยุอยู่เรื่อยๆ ที่ขุนยวม”¹⁹

ในส่วนของบริษัทเอกชน สืบเนื่องจากญี่ปุ่นได้วางแผนการขยายการสร้างถนนสายไทย-พม่าเพิ่มอีก 3 เส้นทาง เพื่อเชื่อมชายแดนไทย-พม่า โดยมีคำสั่งให้เสร็จภายในปี พ.ศ. 2486 ได้แก่ เส้นทางระหว่างเชียงตุงกับท่าแก้ว เส้นทางระหว่างเมืองระแหงจังหวัดตากกับแม่สวด และเส้นทางสายเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอนและตองอุในเขตพม่า จากการสำรวจของกองทหารญี่ปุ่นพบว่าเส้นทางสายเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอนและตองอุในเขตพม่านั้นเป็นเรื่องหลักกว่าอีกสองเส้นทาง เพราะตามเส้นทางสายเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอนและตองอุในเขตพม่าต้องสร้างเส้นทางเพิ่มอีกกว่า 200 กิโลเมตร ทั้งยังพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นป่าและอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000-1,500 เมตร²⁰

เมื่อเริ่มการสร้างทาง ทหารญี่ปุ่นเริ่มเข้าสู่พื้นที่ปาย เพื่อจุดหมายที่ขุนยวมต่อไป การสร้างทางมีกระบวนการหรือขั้นตอนต่างๆ โดยเบื้องต้นการสร้างเส้นทางนี้ผู้ว่าราชการเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนเป็นผู้รับผิดชอบในการหาแรงงาน จากคำบอกเล่าเกี่ยวกับการสร้างเส้นทางในแต่ละพื้นที่จะมีการรับผิดชอบเป็นช่วงๆ ไป การขุดถนนสมัยนั้นทางรัฐบาลไทยจะให้กำนันเป็นคนไปเกณฑ์ชาวบ้านมา บ้านละ 10-20 คน มาขุด

¹⁷ กรมยุทธศึกษาทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด, ประวัติศาสตร์การสงครามของไทยในสงครามมหาเอเชียบูรพา, กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2549, หน้า 104-107.

¹⁸ คุรุยาละเอียดในพริตมณีย์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย (พ.ศ. 2475-2488), กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

¹⁹ สัมภาษณ์นายประยัด วิชาเขาว์, อายุ 81 ปี, ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 15 กรกฎาคม 2551.

²⁰ โยชิกาวา โทชิฮารุ, สัญญาไมตรีญี่ปุ่น-ไทย, กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.

ถนน จากขุนยวมไปทางอำเภอเมืองและอีกเส้นจากขุนยวมมาทางต่อแพ ห้วยต้นนุ่น โดยชาวบ้านจะได้รับค่าจ้างในการขุดและต้องเตรียมเสบียงอาหารไปเองให้พอต่อ 1 รอบการทำงาน²¹ “ช่วยกันขุดทาง จนรยยนต์ไปได้... ก่อนหน้านี้ กว้างแค่คนเดิน กว้างแค่คอกสองคอก พอญี่ปุ่นเข้ามาก็มาช่วยให้ทางกว้างขึ้น ทางแม่ปิงเอาไม้มาปักเป็นเสา แล้วก็เอาไม้มาพาดวางเป็นสะพาน”²²

ด้วยบริบทของการเปลี่ยนแปลงการปกครองของรัฐบาลสยามส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน แต่ด้วยภูมิศาสตร์ที่ตั้ง อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางการปกครองอย่างสยาม ทำให้นโยบายต่าง ๆ นั้นมีความเข้มงวดไม่มากนัก ชุมชนเริ่มมีการปรับตัวต่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบวิถีชีวิต อาชีพ ให้เข้ากับยุคสมัยแต่เป็นลักษณะค่อยเป็นค่อยไป จนกระทั่งเหตุการณ์สงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งชุมชนทั้งในพื้นที่ปายและพื้นที่ขุนยวมได้รับผลกระทบโดยตรง มีความเป็นไปได้ว่า เมื่ออำเภอปายและอำเภอขุนยวมเข้ามาอยู่ในเส้นทางยุทธศาสตร์ ชุมชนต่างๆในพื้นที่นั้นเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จากนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในขณะนั้น ทั้งเรื่องการสร้างถนน “ญี่ปุ่น” การตั้งค่ายพักรวมถึงการถอยทัพกลับของทหารญี่ปุ่นเมื่อแพ้สงคราม ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างทหารญี่ปุ่นและคนไทยในพื้นที่ปายและขุนยวมในด้านต่างๆ ได้แก่ การจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งทหารญี่ปุ่นใช้พิมพ์ธนบัตรที่พิมพ์ขึ้นเองใช้ในการค่าจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนสินค้า หรือ อาหาร ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์จากเหตุการณ์สงครามนั้น รวมทั้งยังไม่ปรากฏถึงผลกระทบจากการสู้รบดังเช่นพื้นที่อื่นๆ เช่น การโจมตีของฝ่ายพันธมิตร

ในช่วงเวลาหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา กลุ่มคนท้องถิ่นเดิมในปายและขุนยวมที่มีพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่องและการอพยพเข้ามาของกลุ่มคนใหม่ในทั้งสองพื้นที่รวมถึงพื้นที่อำเภอปางมะผ้า ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการเปิดพื้นที่ให้มีความสะดวกในเรื่องของการคมนาคม และความเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตรกรรมที่ก้าวเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์

พัฒนาการทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของทุนนิยม ส่งผลให้ชุมชนในระดับเมืองทางภาคเหนือมีความเปลี่ยนแปลงทั้งกลุ่มทุนภายในและภายนอกท้องถิ่น ตลอดจนรูปแบบของระบบเศรษฐกิจที่มีการลงทุนในกิจการหลายประเภท เช่น การทำไม้ การค้าทางไกล พ่อค้าท้องถิ่น ตลอดจนผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว เช่น การพัฒนาเมืองปายช่วงหลัง พ.ศ. 2500 พบว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจในช่วงเวลาแรก รัฐเน้นพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐานทั่วไป ได้แก่ ถนน น้ำ ไฟฟ้า รวมทั้งการขยายตัวของหน่วยงานรัฐที่เข้ามาสอดส่องควบคุมความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ โดยมีฐานะเป็นเมืองขนาดเล็กอยู่ชายขอบของการพัฒนา เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านที่ตั้งที่ปิดล้อมด้วยภูเขา ประชากรส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติ

แม้ว่า “ถนนและไฟฟ้า” คือจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลง อำนวยความสะดวกให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแต่ในขณะเดียวกันก็เป็นปัจจัยเสริมให้เกิดการเคลื่อนย้ายคนต่างถิ่นเข้ามาตั้งรกราก รวมทั้งการขยายตัวของทุนการค้าในช่วงหลังทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เริ่มมีร้านค้าขายของชำ ขายสินค้าเครื่องใช้ให้กับข้าราชการท้องถิ่น รัฐมีนโยบายการพัฒนาทั้งในด้านการจัดการความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ มีหน่วยงานราชการ

²¹ สัมภาษณ์ คำโหยง สังข์ทอง, อายุ 71 ปี อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2550

²² สัมภาษณ์ ปัญญา บุญทันกัน, อายุ 86 ปี, อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วันที่ 11 เมษายน 2551

เข้ามาเปิดทำการมากขึ้น และการพัฒนาสาธารณูปโภค จึงช่วยเปิดพื้นที่ให้กลุ่มเมืองต่างๆ มีความสะดวกในเรื่อง การคมนาคม ซึ่งเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนระหว่างคนในและคนนอกพื้นที่เพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 เกิดความเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตรกรรมแบบยังชีพสู่สังคม เกษตรเชิงพาณิชย์ โดยหันมาให้ความสนใจต่อพืชเศรษฐกิจหลัก ได้แก่ กระเทียมและยาสูบเพิ่มมากขึ้น รวมทั้ง การจัดสรรที่ดิน โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลนายกรัฐมนตรีนพ.ต. ชชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-2534) เช่น ธนาคารกรุงไทยสาขापาย ปล่อยเงินกู้ให้ลงทุนธุรกิจท่องเที่ยว คนท้องถิ่นมีรายได้จากการขายที่ดินผืนใหญ่แบบ ยกแปลงให้นักการเมืองและนักธุรกิจที่เข้าไปซื้อเก็งกำไร ช่วงเวลานี้มีนักลงทุนจากเชียงใหม่และกรุงเทพฯ เข้ามาซื้อ ที่ดินริมน้ำปายและหมู่บ้านรอบนอกเมืองปาย

การปรับปรุงถนนสาย 1095 ช่วงทศวรรษ 2520
ที่มา: ปฎิเวช จองหนาน

โรงบ่มอำเภอปาย ปัจจุบันอยู่ในสภาพทิ้งร้าง

บ้านของพ่อเลี้ยงจ๊กต๊ะ-แม่จางป้าง(เศรษฐีในอำเภอปาย)

จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับการเติบโตของสังคมสมัยใหม่ มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทาง

วัฒนธรรม ฐานะ ทางเศรษฐกิจ และสังคม ของผู้คนที่เข้ามาในพื้นที่ จนกระทั่งเกิดกระแสการท่องเที่ยวในช่วงหลังปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา เช่น “เมืองปาย” ได้เปลี่ยนฐานะเป็นที่รู้จักมีชื่อเสียงอย่างมากจากการท่องเที่ยว ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อคนภายในท้องถิ่น โดยเฉพาะการขยายตัวจากสังคมหมู่บ้านเป็นสังคมเมืองที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนที่เข้ามาในพื้นที่ โดยเฉพาะในช่วงเวลาหลังทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา พบว่าพลังของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้เปิดโอกาสให้ผู้คนที่ทั่วไปสามารถสะสมทุนทรัพย์ เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่สร้างความมั่งคั่งให้กับตนเอง

ตลอดจนกระแสการบริโภคนิยมที่ก่อกำเนิดในสังคมไทยเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของกลุ่มทุนรายใหม่ que เข้ามาช่วงชิงโอกาสโดยใช้ความฉลาดเฉลียวในการปรับเปลี่ยนผลประโยชน์ของตนเองให้เข้ากับเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลง อย่างเช่น กรณีของการขยายกิจการค้าขายของชาวมุสลิมในเขตตัวเมืองเวียงใต้ที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินธุรกิจ เพื่อรองรับความต้องการของผู้บริโภค เช่น การให้บริการนักท่องเที่ยว ร้านอาหารมุสลิม ร้านเบเกอรี่โฮมเมด หรือ การปรับตัวของผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว ทั้งในส่วนของที่พักร้านค้ารายย่อย ร้านขายของที่ระลึก ในขณะที่ “กลุ่มทุนท้องถิ่น” ส่วนใหญ่ถูกจำกัดบทบาทเพียงกิจการการค้าขาย หรือผู้ประกอบการรายย่อย ซึ่งถูกสลายลงเป็นเพียงส่วนเล็วหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโดยรวม ตลอดจนแนวโน้มการสะสมทุนกลับกลายเป็นกลุ่มทุนรายใหม่ที่ยังคงดำเนินอยู่ในธุรกิจการค้าและบริการ ซึ่งมีความได้เปรียบในเรื่องขนาดของทุน และทักษะการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ โดยเฉพาะในประเภทของธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น โรงแรมที่พักเกสต์เฮาส์ ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ร้านกาแฟและอื่นๆ ซึ่งมีการสร้างและผลิตใหม่อยู่ตลอดเวลาที่เรียกได้ว่าเป็น “อุตสาหกรรมวัฒนธรรมในยุคหลังสมัยใหม่” ที่ไม่ใช่แค่ผลิตงานซ้ำที่มีคุณค่าเท่านั้น แต่ต้องผลิตสินค้าวัฒนธรรมรูปแบบใหม่เพื่อตอบสนองการบริโภคในสังคมได้ตลอดเวลา

ส่วนในพื้นที่อำเภอขุนยวม กลับพบว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเชิงพื้นที่โดยเฉพาะเส้นทางคมนาคม ที่ช่วยเปิดพื้นที่อำเภอขุนยวมให้กลับมามีความคึกคักเพิ่มมากขึ้น แต่ข้อจำกัดของขนาดพื้นที่ราบที่มีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับอำเภอปายหรือแม่สะเรียง ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่ตั้งเหมาะแก่การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จึงส่งผลให้ขุนยวมยังคงสภาพของวิถีสังคมเกษตรกรรมเป็นหลัก ทั้งในกลุ่มคนไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์รอบนอก มีระบบการผลิตที่มีการทำนา ปลูกข้าวไร่ เลี้ยงสัตว์ และเก็บหาของป่า ควบคู่กับระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งประกอบด้วยการปลูกพืชผัก ผลไม้และพืชไร่

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2530 รัฐมีนโยบายสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเน้นเรื่องการท่องเที่ยวธรรมชาติ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญหลักของพื้นที่ โดยนักท่องเที่ยวนิยมเดินทางสายปาย-ปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะถ้ำลอดและแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมน ในเขตอำเภอปางมะผ้า ที่ยังคงสภาพอุดมสมบูรณ์และสวยงาม ตลอดจนความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวที่ต้องการทำหายในการเดินทาง ส่วนในเขตอำเภอขุนยวมควมมีสถานะเป็นพื้นที่ชายขอบและเป็นเมืองผ่านของเส้นทางการท่องเที่ยว เขตเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ เมื่อเทียบกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนและอำเภอปายที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และเขตเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว หลังจากผ่านยุคการท่องเที่ยวเฟื่องฟูเป็นต้นมา อย่างไรก็ตามชาวบ้านในพื้นที่ขุนยวมได้ปรับตัวตามเงื่อนไขปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางด้าน

กระแสการท่องเที่ยว โดยนำเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายมาเป็นจุดขายให้กับนักท่องเที่ยว อย่างเช่น การสนับสนุนส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมไทใหญ่ ซึ่งนำเสนอออกมาในด้านของการจัดแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น บ้านโฮมสเตย์ ตลอดจนการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อหารายได้จากการขายของที่ระลึก ซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์ภายในท้องถิ่น เช่น ภูมิปัญญาของกลุ่มแม่บ้านตัดเสื้อไต บ้านเมืองปอน เป็นต้น

สรุป

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน มีผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับความเป็น “ท้องถิ่น” ชุมชนหรือท้องถิ่นมากขึ้น แต่การศึกษาท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังมีลักษณะท้องถิ่นแบบเน้นจารีตประเพณี วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นการศึกษาท้องถิ่นปาย ปางมะผ้า และขุนยวมจึงน่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เราเห็นว่า ท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นของจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้นมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีความสืบเนื่องและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาท่ามกลางกระแสประวัติศาสตร์ชาติ

จากงานท้องถิ่นปาย ปางมะผ้าและขุนยวมฯ ได้ทำให้เห็น ความเป็นท้องถิ่นที่ชัดเจนมากขึ้นในหลายประเด็น ได้แก่

(1) เวลา ท้องถิ่นหรือชุมชนสามารถแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนนั้นเองได้เป็นเอกเทศ และสามารถเชื่อมโยงกับลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ของชาติได้เช่นกัน แม้ว่าท้องถิ่นจะไม่สามารถตั้งกรอบเวลาได้แน่นอนตายตัว และส่งผลให้แต่ละชุมชนนั้นมีช่วงเวลาของแต่ละยุคที่แตกต่างกันออกไป

(2) พื้นที่ การมองประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เห็นถึงความหลากหลายชาติพันธุ์ที่สามารถปรับตัวร่วมกันเพื่อการก่อสร้างตัวในพื้นที่หนึ่งๆ และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นเองหรือท้องถิ่นอื่นๆ และรัฐได้ ทำให้เราสามารถทำความเข้าใจท้องถิ่นนั้นๆ ได้ชัดเจนมากขึ้น เพราะเราสามารถมองเห็นทั้งปัจจัยภายนอก (เช่น รัฐที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง) กับปัจจัยภายใน (อย่างท้องถิ่นที่ต้องปรับตัวในด้านต่างๆ)

สุดท้าย การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่ใช่การศึกษาเพื่อให้รู้ “ความเป็นมาของท้องถิ่น” เพียงเท่านั้น หากแต่ ทำให้ท้องถิ่นนั้นๆ มีตัวตนขึ้นในพื้นที่ของประวัติศาสตร์ชาติ สามารถที่จะสร้าง “คุณค่าของท้องถิ่น” ว่า ท้องถิ่นนั้นมีประวัติศาสตร์ความเป็นมา และเมื่อท้องถิ่นเห็นความหมายของพื้นที่ และสามารถถึงศักยภาพทางวัฒนธรรม เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องของแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ในท้องถิ่นของตนเอง เป้าหมายต่อไป คือ ทำให้เกิดการรื้อฟื้นสำนักประวัติศาสตร์ที่เป็นความทรงจำร่วม เพื่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้มีความหมายต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมยุทธศึกษาทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2549). **ประวัติศาสตร์การสงครามของไทยในสงครามมหาเอเชียบูรพา**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2542). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฯ.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2545). รายงานการวิจัย พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503) เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น,
- เชิดชาย ชมธวัช. (2541). **โครงการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และสัมพันธภาพชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขตอำเภอขุนยวม**. เอกสารอัดสำเนา.
- ดวงใจ หล่อธนวิชัย. (2548). **การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2521). **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม. (2520). **บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย (พ.ศ. 2475-2488)**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พรรณนิภา อพิขพงศ์. (2535). **เจ้า ไพร่ กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2427-2476**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิตวิชาเอกประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2548). **คริสต์วรราชแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่นาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- โยชิกาวา โทชิฮารุ. (2550). **สัญญาไมตรีญี่ปุ่น-ไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- รัศมี ชูทรงเดช. (2547). **โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. (2552). **รายงานฉบับสมบูรณ์ : โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน**, เล่ม 4-5. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว).
- (2553). **รายงานฉบับสมบูรณ์ : โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2**. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว).
- (2556). **รายงานฉบับสมบูรณ์ : โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3**. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว).
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2539) **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2 , กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์.